

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА МОЛОДІ В ПОЛЬСЬКІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ: ТЕОРЕТИКО-ПОНЯТІЙНИЙ АНАЛІЗ

Дунець В. Б.

аспірант кафедри політології та державного управління

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

Опираючись на праці польських науковців, проаналізовано зміст понять «політична культура» та «політична культура молоді» з точки зору їх новизни для українського наукового середовища. Представлено основні особливості та тенденції розуміння цих понять у польській науковій думці.

Опираючись на твори польських учених, проаналізовано содержание понять «политическая культура» и «политическая культура молодежи» с точки зрения их новизны для украинской научной среды. Представлены основные особенности, и тенденции понимания этих понятий в польской научной мысли.

Based on the works of Polish scientists, the meaning of the concepts of political culture and the concepts of the political culture of young people were analyzed in terms of their novelty for Ukrainian scientific community. There were also presented the main characteristics and understanding of these concepts in the Polish scientific thought.

Ключові слова: молодь, політична культура, політична система, процес політичної соціалізації, психологічний підхід.

Постановка проблеми. В світлі подій в Україні, які отримали в засобах масової інформації такі назви як «євромайдан», «єврореволюція», «революція гідності» тощо, перед українським суспільством постає необхідність побудови нової демократичної держави в прямому сенсі слова. Викорінення із політичної системи залишків комуністичного минулого, проведення комплексних галузевих реформ, оновлення правлячої еліти – першочергові заходи на даному шляху. Без сумніву, такі процеси повинні супроводжуватися не тільки зміною місця і ролі політичних інституцій, але й зміною культури політичного мислення населення, розуміння політики не як сфери задоволення особистих інтересів правлячої еліти, а як сфери забезпечення життєдіяльності суспільства. Таким чином, за більш ніж двадцять років незалежності України, повинно нарешті відбутися повноцінне формування нової політичної культури громадян. Особливо це стосується потенційної майбутньої еліти – молоді, перед якою вже сьогодні стоїть завдання – подолання кризи української державності.

З огляду на вище сказані практичні завдання, дослідження політичної культури набирає нового осмислення в українській політологічній науці, а саме поняття «політична культура молоді» потребує ренесансу його досліджень. В контексті таких міркувань, вивчення зарубіжного досвіду актуалізується, як ніколи раніше. Зважаючи на досить велике коло дослідників розглядуваної тематики у світі, вважаємо за доцільне обмежитися масштабом однієї країни, а саме сусідньої Польщі, як найбільш спорідненої з нами в історичній, культурній та соціальній площинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще на початку ХХ ст., випередивши класиків теорії політичної культури – американців Г. Алмонда і С. Верби, польські науковці Ю. Мілевський та Ю. Шемєнський зробили спроби вивчення даного соціального явища. Проте основний пік досліджень політичної культури припадає в Польщі на 70-80-ті рр. ХХ ст. Серед тогочасних польських дослідників даної тематики можна виділити такі постаті як: Є. Вятр, Б. Голембовський, Ю. Конджельський, В. Кнобельсдорф, В. Маркевіч, Ч. Мойшевіч, М. Соболевський, Т. Філіп'як та багато інших. Подальші дослідження продовжили Я. Гарліцький, М. Карват, М. Косман, А. Нога-Богомільський, а також сучасні молоді науковці: Л. Заменцький та П. Залєнський.

Політичній культурі молоді польськими вченими приділяється не менша, натомість, особлива увага. Так, науковці В. Мілянєвський і Е. Мілянєвська достатньо широко підходять до вивчення даного соціального явища. Вони не тільки дають визначення політичній культурі молоді, але і досліджують чинники, які впливають на процес її формування, зокрема розглядають роль молодіжного руху. Вище згаданий Я. Гарліцький провів емпіричне дослідження політичної культури студентської молоді, результати якого разом з теоретичним обґрунтуванням опубліковано в 1989 р. у праці з однойменною назвою. Більше уваги різноманітним аспектам політичної культури сучасної польської молоді приділяють у своїх працях молоді науковці – представники різних галузей наук, а саме: А. Кашінська-Метрика, К. Мєссяш, А. Турська-Кава тощо.

З огляду на чисельність робіт по даній тематиці, а також враховуючи обмеженість статті, сконцентруємося на тих, які містять наукову новизну та істотне значення для української спільноти.

Мета статті полягає у дослідженні поняття «політична культура молоді» крізь призму загального поняття «політична культура» у працях польських вчених.

Термін «політична культура», про що було сказано вище, і на що звертають увагу Я. Гарліцький [3, 11-12], К. Цвинар [2, с. 261-262] та Л. Заменцький [10, 14-15], використовувався у польській літературі вже на початку ХХ ст. Проте, слід підкреслити, що німецький філософ, автор «Ідей до філософії історії людства» Й. Гердер, ввів це поняття в науковий обіг значно раніше – ще у ХVІІІ ст.

У 1912 р. польський політолог, правник Ю. Мілевський публікує у Львові «Лекцію на тему політичної культури». В своєму тексті науковець не часто використовував поняття «політична культура», проте ретельно підбирав відповідну тематику [8, 93]. Пізніше у 1916 р., інший польський вчений правник, історик та політолог Ю. Шеменський виголосив у Варшавському університеті лекцію на тему політичних орієнтацій польського суспільства в добу Чотирьохлітнього Сейму Речі Посполитої (1788-1792 рр.) під назвою: «Конституція 3 травня 1791 р. як прояв польської політичної культури». Однак визначення «політичної культури» в даному тексті не було подано. Щойно в одній із своїх чергових праць: «Політична культура ХVІ ст.», яка була надрукована в 1932 р. у Кракові, Ю. Шеменський все-таки зробив спробу дефініювання, розглядаючи політичну культуру у взаємозв'язку із формою правління. Саме тому з його іменем пов'язують початок вивчення політичної культури в польській науковій думці [3, 11].

Більш детально праці Ю. Шеменського проаналізував Я. Гарліцький. Він зазначає, що Ю. Шеменський бачив взаємозв'язок між переконаннями громадян та їх ставленням до влади. Тобто, якщо політична система відповідає переконанням громадян, тоді вона функціонує стабільно. У той же час, якщо ставлення громадян до політичної системи стає критичним – може відбутися зміна системи [4, 20].

Однак відсутність належних емпіричних досліджень політичної культури серед польських вчених було причиною того, що це поняття в той час так і не отримало повноцінної наукової дефініції. Відродження зацікавленості політичною культурою на науковому рівні спостерігається в Польщі у 70-80-х роках ХХ ст. Тамтешніми вченими проводяться перші дослідження політичних орієнтацій громадян із використанням теорії політичної культури Г. Алмонда та С. Верби. Формується також і наукова дефініція, структура та бачення політичної культури як багатовимірного соціального явища.

Польські вчені опрацювали достатньо велику кількість наукових дефініцій політичної культури, які в чомусь подібні, а в чомусь доповнюють одна одну. Систематизуючи підходи до визначення поняття «політична культура», Я. Гарліцький [4, 32-38] та Л. Заменцький [10, 16-18] виділяють два напрямки характерні для польської наукової думки – вузький і широкий.

Політична культура у вузькому розумінні, як зазначають польські вчені, зводиться до психологічного напрямку дослідження започаткованого Г. Алмондом, проте із суттєвими доповненнями. При такому підході розглядуване соціальне явище ототожнюється із ставленням суспільства до політики через внутрішні переконання, емоції, орієнтації та поведінку. Так, на думку В. Маркевіча, політична культура проявляється в цінностях, які сформувалися в процесі історичного розвитку та стосуються системи державної влади. Політична культура – це також норми і засади, які, як вважає Ч. Мойшевіч, дозволяють оцінювати характер політики, а сама політична культура знаходить своє зовнішнє відображення у політичній поведінці [4, 35-36].

Відомий соціолог і політолог Є. Вятр розглядає політичну культуру як «сукупність позицій, цінностей і зразків поведінки, які торкаються взаємовідносин влади з громадянами», що також відноситься до вузького напрямку. Виходячи із свого визначення, Є. Вятр подає й перелік структурних елементів, які наповнюють політичну культуру, а це: «знання про політику, знайомство з фактами, інтерес до них; оцінка політичних явищ, оцінні думки про те, як має здійснюватися влада; емоційна сторона політичних позицій, як, наприклад, любов до батьківщини, ненависть до ворогів; визнані в конкретному суспільстві зразки політичної поведінки, які визначають, як можна й потрібно діяти в політичному житті» [1, 259-260].

Ще одні польські науковці сучасності К. Войташчик та В. Якубовський у передмові до польського освітнього журналу «Суспільство і політика», один із випусків якого у 2004 р. був присвячений проблематиці політичної культури, розуміють її як «важливий суб'єктивний чинник суспільних основ розвитку політичних систем», предметну сферу якої наповнюють такі елементи, як цінності, мотиви, цілі, позиції та поведінка різних суб'єктів політичного життя [9, 7].

Натомість широке розуміння політичної культури розглядає її в глобальному контексті. Що ж це собою являє, можна дізнатися із наступних визначень. На думку Т. Філіпяка, норми та засади політичної культури пов'язані із політикою державної влади та її цілями. У той же час, М. Соболевський в контексті політичної культури сконцентровувався не тільки на нормах та засадах, але також і на політичних інституціях. Більше того, Ю. Конджельський, окрім поглядів, ідей, цінностей, політичних інституцій та організацій, зараховує до політичної культури також і правові норми [4, 34-35].

Зазвичай, визначення із енциклопедичних видань подаються на початку. Проте в даному випадку, враховуючи вузьке і широке розуміння політичної культури, дефініція представлена в Лексиконі політології, який опрацьований науковцями з Інституту політичних наук Вроцлавського університету, містить у собі поєднання елементів з обох напрямків, тому є логічним підсумування вище сказаного. Отож, політична культура – це «верства культури, яка стосується політики і розуміється як сукупність матеріальних (політичні інституції) та нематеріальних (політичні символи, політичні цінності, політична позиція) утворів суспільства, які здатні розповсюджуватися в просторі та часі» [6, 182].

Таким чином, значна зацікавленість проблематикою політичної культури польськими науковцями, що добре видно із вище поданого матеріалу, є, на нашу думку, відображенням особливостей їх суспільства, для якого національна культура та історія завжди були і залишаються джерелом патріотизму, єдності і нероздільності. Цікавим є факт, що польський досвід – це наочний приклад того, як тамтешні вчені, опираючись на концепцію американських колег, яка за надмірний психологізм та ідеологізацію англосаксонського типу політичної культури піддавалася неодноразовій критиці, заповнювали її існуючі прогалини все новими і новими компонентами. Зокрема йдеться про моделі та зразки політичної поведінки, політичні інституції, правові норми та ін. Тому поняття «політичної культури» в польській науковій думці набрало нових ознак та нової повноти змісту.

Політична культура молоді як відображення всього змінного, динамічного, нестабільного, перш за все становить частину політичної культури суспільства, а вже потім ототожнюється із специфікою цієї соціальної групи. Так само і визначення «політичної культури молоді» включає в себе загальні положення «політичної культури», враховуючи при цьому вікові, психологічні та фізіологічні особливості молоді. Власне це можна прийняти за гіпотезу, яку, опираючись на праці польських вчених, належить доказати або спростувати.

Перш за все, слід розпочати з аналізу праць В. Міляновської та Е. Міляновського, які, як сказано було на початку, досліджували проблеми змістовного наповнення поняття «політична культура молоді». Варто підкреслити, що згадані науковці в середині 80-х років ХХ ст. роблять спробу розмежувати поняття: «молодіжна політична культура» і «політична культура молоді», чого так і не було зроблено на високому науковому рівні в Україні.

До інтерпретації молодіжної політичної культури, яку в суспільстві прийнято розглядати як недозрілу, неповну, що виходить із недосвідченості та недозрілості самої молоді, вище згадані науковці підходять діалектично, пов'язуючи її із процесом соціалізації. Тому під «молодіжною політичною культурою» вони розуміють «спонтанно сформовану систему свідомісних, вольових, поведінкових і аксіологічних елементів, які відображають специфіку участі молоді та її різних середовищ в процесі політичної соціалізації, в суспільній, культурній, політичній діяльності». Звідси, молодіжність політичної культури та її специфіку характеризують такі елементи, як нетерпеливість, спонтанність, радикалізм, аксіологізм, охоче перескакування посередницьких етапів тощо. Перелічені елементи, як зазначають науковці, часто ускладнюють реалізацію процесу політичної соціалізації молоді, проте вони можуть і повинні відігравати позитивну роль [7, 188-190].

Поняття «політичної культури молоді», на думку тих же науковців, аналогічне поняттю «політична культура» - «політична культура для суб'єкта політики це «оснащення» його знаннями, раціональністю, способом мислення і поведінки, системою цінностей, а також мовою, яка використовується у політиці», проте із деякими застереженнями. Тому політичну культуру молоді вони визначають як «специфічний суб'єкт політики». А застереження, в свою чергу, стосуються «специфіки молодіжної політичної суб'єктності, її обмеженості, вторинності та незвичайності», що на їх думку потребує обов'язкового усвідомлення та врахування. Цікавим є те, що при вище згаданому підході, політична культура молоді, як зазначають науковці, становить щось більше і щось менше ніж політична культура в цілому. Щось більше, коли вона виходить за рамки політичної культури, створюючи її майбутню систему. З іншої сторони, це щось менше ніж партикулярний прояв політичної культури загалом, оскільки політична культура молоді не забезпечує останній самостійної участі в політичній діяльності, а залежить і підпорядковується посередницьким класам [7, 191-192].

Подібної позиції, стосовно останнього поняття, притримується вже згаданий нами відомий польський дослідник у цій сфері Я. Гарлицький, який сьогодні очолює кафедру

соціології та психології політики Інституту політичних наук Варшавського університету. На його думку, політична культура молоді з огляду на те, що формується вона в процесі соціалізації молоді, а також є частиною, субкультурою політичної культури суспільства – становить цікавий предмет для проведення наукових досліджень. Пояснення такого підходу слід шукати у специфіці молоді. У той же час, науковець дає власне визначення: «політична культура молоді – це сукупність орієнтацій щодо політики в групі, яка знаходиться в завершальній стадії адаптації до суспільних і політичних ролей в самостійному, дорослому житті» [3, 48-49]. Запропонований підхід до аналізу політичної культури молоді опирається на концепції Г. Алмонда, що в черговий раз підкреслює значимість та фундаментальність робіт американського вченого в наукових колах польського середовища.

Аналогічної думки також і А. Кашінська-Метрика, яка вважає, що «політична культура молоді є так специфічна, як специфічною соціальною групою є молодь». Власне таку специфіку молоді вона вбачає у протиріччях із старшими поколіннями, в пошуку власних ідеалів, в тимчасовості характеру приналежності до даної групи тощо [5, 110].

Під час дослідження політичної культури молоді важливим залишається аналіз її внутрішньої структури. На нашу думку, саме Я. Гарлицький найбільш повно, порівняно із згаданим вище Є. Вятром, подає її складові компоненти, у відповідності до яких він проводив емпіричні дослідження політичної культури студентської молоді, а саме:

1) зацікавленість політикою, політичні знання та обізнаність політичних фактів (пізнавальний компонент) – характер зацікавлення, джерела знань, сфера інформування, спосіб інтерпретації діяльності відповідних інституцій тощо;

2) визнані та бажані цінності, які стосуються політичної системи та механізмів функціонування її інститутів (аксіологічний компонент) – форма ідеальної держави, тип бачення політичного ладу, структура політичних інституцій, що і як повинна робити влада, система цінностей та ідеологій тощо;

3) оцінка політичних явищ (оцінно-афективний компонент) – відношення до національного доробку та найновішої історії, оцінка актуальних політичних подій, авторитет політичних інституцій та сил тощо;

4) визнані зразки поведінки в сфері політики (біхевіоральний компонент) – зразки політичної поведінки, активність в молодіжному русі та інших інституціях організованих громадянським суспільством тощо [3, 54-55].

Таким чином, у підсумку маємо відзначити, що поняття «політичної культури молоді» у розумінні польських науковців містить у собі загальні положення поняття «політична культура» із врахуванням специфіки молоді. Тому виходячи з вище поданих структурних компонентів, та беручи до уваги особливості молодіжного середовища, можна констатувати, що політична культура молоді відноситься до тих соціальних явищ, які мають властивість змінюватися. Як влучно зауважив Я. Гарлицький, під впливом змін в структурі та механізмах діяльності політичних інституцій, можуть змінюватися і розвиватися політичні орієнтації колишніх студентів, проте найсуттєвіші політичні цінності, які сформувалися в період кристалізації особистості, залишаються незмінними протягом всього періоду життя [3, 52-53].

Тому теорія, представлена у працях польських вчених, повинна збагатити українську політологічну думку та стати підґрунтям до усвідомлення суспільством і, перш за все владою, важливості процесу формування у молоді належної політичної культури через відповідну державну політику, розвиток молодіжного руху, якісну систему освіти тощо. А динамічність трансформації цінностей та поглядів молоді ставить перед науковцями необхідність врахування середовища її існування в конкретних суспільно-політичних реаліях під час проведення досліджень.

Література

1. Вятр Е. Социология политических отношений : пер. с пол. / Е. Вятр ; под ред. и с предисл. Ф. М. Бурлацкого. – М. : Прогресс, 1979. – 436 с.
2. Cwynar K. Kultura polityczna. Historia i znaczenia pojęcia / K. Cwynar // Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich „ΣΟΦΙΑ”. – 2011. – №11. – S.261-268.
3. Garlicki J. Kultura polityczna młodzieży studenckiej / J. Garlicki. – Warszawa : PWN, 1991. – 322 s.
4. Garlicki J., Noga-Bogomilski A. Kultura polityczna w społeczeństwie demokratycznym / J. Garlicki, A. Noga-Bogomilski. – Warszawa : Wyd. Fundacja Europa, 2004. – 213 s.
5. Kasińska-Metryka A. Kultura polityczna młodych Polaków – mity i fakty / A. Kasińska-Metryka // Kultura polityczna Polaków: przemiany, diagnozy, perspektywy / praca zbiorowa pod red. Karol B. Janowski. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010. – S.109-121

6. Leksykon politologii : wraz z aneksem: partie, parlament, wybory : praca zbiorowa / pod red. Andrzeja Antoszewskiego i Ryszarda Herbuta. – Wrocław : Atla 2, 1996 – 497 s.
7. Milanowska E., Milanowski W. Problemy kształtowania kultury politycznej młodzieży / E. Milanowska, W. Milanowski // Edukacja Polityczna. – 1986. – №9. – S.187-206
8. Pasierb B. Z tradycji polskiej nauki o polityce (część 2). Józef Milewski (1859-1916) / B. Pasierb // Pismo edukacyjne „Polityka i społeczeństwo”. – 2006. – №3. – S.85-99
9. Wojtaszczyk K., Jakubowski W. Przedmowa / K. Wojtaszczyk, W. Jakubowski // Pismo edukacyjne „Społeczeństwo i polityka”. – 2004. – №1. – S.7-8.
10. Zamęcki Ł. Kontrowersje wokół kultury politycznej / Ł. Zamęcki // Pismo edukacyjne „Społeczeństwo i polityka”. – 2004. – №1. – S.11-21.